

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационен труд на тема „Социокултурни модели на убеждаващо въздействие през XX век, формиращи българската национална идентичност” на Венцислава Миндова за придобиване на образователната и научна степен „доктор” по специалност журналистика – убеждаваща комуникация, в професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки.

Рецензент: проф. д-р Венцеслав Бондигов

Епохата на глобализацията, отварянето на границите, межкултурното влияние поставят въпроса за запазване и съхраняване на националната идентичност. Може ли миналото на една нация да се окаже този фактор, който да запази българското самосъзнание и да съхрани българската идентичност? Отговор на този въпрос дава дисертационния труд на тема: „Социокултурни модели на убеждаващо въздействие през XX век, формиращи българската национална идентичност” на Венцислава Миндова.

Дисертацията е в обем на 293 страници, като от тях 262 страници е чист текст. В структурно отношение тя се състои от три глави, увод, заключение, библиография, приложения, именован показалец. В библиографията са цитирани 92 научни публикации, 22 периодични издания и 47 онлайн източници. Докторантката има пет публикации по темата, които съответстват на темата на дисертационния труд. По тези критерии дисертационният труд отговаря на изискванията.

По отношение на времевия обхват се разглежда периода от Освобождението до 70-те години на XX век.

В увода много прецизно са дефинирани обекта, предмета, целта, задачите, научната теза, научната хипотеза и методите на изследване. Изведени са основните понятия, с които ще се борави в дисертацията и в хода на анализа. Искам да обърна внимание на прецизността, с която тези елементи са дефинирани и разграничени. За мен това е необходима и важна предпоставка за по-нататъшното успешно разработване на темата.

Първата глава „Теоретична постановка на проблема” е разделена на четири части. Първата част е посветена на същността, функциите и значенията на понятието „мит” и трансформирането му от сакрален разказ в идеологическо слово. Тук се развива идеята, че митовете не отмират, обикновено те се преосмислят и се трансформират в идеологема. Специално внимание е обърнато на възгледите на Клод Леви-Строс и Ролан Барт. Докторантката разглежда мита като „символичен разказ с неизвестен произход и до известна степен традиционен, който привидно разказва за действителни събития, свързани с религиозните вярвания. Митовете разказват за богове или супергерои, въввлечени в необикновени събития или ситуации във време, което не е уточнено, но се разбира като част от обикновения човешки опит.” В това схващане ме смущава, че не винаги митът е с „неизвестен произход”, „привидно разказва” или пък „времето не е уточнено”. Като аргумент бих могъл да приведа пример с мита за Троя, където тези три предпоставки са известни.

Във втората част на първа глава озаглавена „Национална идентичност – корени, формиране и съхранение” се анализират понятията „нация”, „национализъм”, „национална идентичност” и „култура”. Тук авторката извежда собствено работно определение на социокултурните комуникационни модели. Според нея това са „нагласи, придобити от културата и традицията на едно общество или нация, които съхраняват материалната и духовна култура и осъществяват приемственост между поколенията.” Считам това схващане за важно, защото то се явява свързващото звено между теоретичната и експерименталната част.

В третата част на първа глава се анализират значенията, функционирането и връзката между идеологията и мита. Приемам тезата на авторката, че мит и идеология си взаимодействат, не само когато целта им е да легитимират статуквото, но и когато има стремеж към промяна. Идеологията си служи с митовете, за да се легитимира пред общността. След като един мит се е съхранил в народното съзнание, той е иззет от функцията си на свещен разказ, за да се превърне в идеология на мисленето. Осъществява се десакрализация на мита, за да се превърне в идеологическо слово.

В последната четвърта част от първата глава се разглежда пропагандата като механизъм за масово убеждаващо въздействие. Подробно се анализират понятията „убеждаващо въздействие”,

„манипулация”, „пропаганда”, „стереотип” и „предразсъдък”. Докторантката извежда работна дефиниция на понятието „предразсъдък” като го определя по следния начин: „проява на враждебно или негативно мнение или нагласа към група от хора, формирано вследствие автоматично (евристично) поведение, без достатъчно основание, на базата на погрешни съждения.” Към това схващане имам определени резерви, отнасящи се до: първо, предразсъдъкът може да се проявява не само към група от хора, но и към отделен човек и второ, дефиницията съдържа твърдението, че под предразсъдък се разбира враждебно или негативно отношение, което не винаги е вярно, защото има и позитивни предразсъдъци. Освен това, за мен, предразсъдъкът съдържа и оценъчен момент. В този ред на мисли, ми се иска да отбележа, че генезисът на предразсъдъка не са само погрешни съждения, но и липсата на достатъчно информация.

Ако трябва да резюмирам основната теза, към която се придържа докторантката е, че митовете никога не умират, те се преосмислят. Посланието на мита не прекъсва своето съществуване, а само се модифицира под друга форма и смисъл. Като приема за изходна точка тезата на Клод Леви-Строс, че митът или се претворява в романово повествование или служи за целите на историческата конюнктура, във втора глава, авторката съвсем логично се насочва към анализирането на български класически художествени произведения, които имат силен отзвук сред обществеността и задават основните идеологически митове. Във втора глава тя извежда социокултурните модели под формата на стереотипна матрица на предавани значения в триадата книга – вестник – кино (или телевизия)/театър. Изследването на влиянието на тази триада е не случайно заложено от авторката. Книгата, вестникът, киното са медии, които разгласяват информация, която е обработена и филтрирана. Те формират мисленето, обработват съзнанието и налагат матрици за възприемане на действителността. Рефлексията, която се осъществява чрез тази триада, изгражда система на влияния в обществото, като образува единен социокултурен комуникационен модел.

В тази част тя разглежда четири мита.

Първият е мита за робството, разгледан чрез класическото произведение на Ив. Вазов „Под игото”, както и чрез романа на Дим. Талев „Железният светилник” и този на Антон Дончев „Време разделно”, както и техните филмови екранизации. Тук идеологическия стереотип, който се

проектира е този за потисника, за лошия друг. Този, който отнема, присвоява или граби е носител на злото. Митът за робството като стереотипна матрица оформя социокултурния модел със значение на неприятел, враг.

Следващият мит, който поражда идеологически послания е митът за османското наследство, или появата на байганьовския манталитет. Алеко Константинов и неговия незабравим герой Бай Ганьо. Тук стереотипната матрица, според докторантката, се изгражда по линията на крайния национализъм. Бай Ганьо става идеен контрапункт на Вазовите борци за свобода. Създава се фигура на простака, културно ограничения човек, който със своето присъствие руши опорите на национално значимото. Изводът, който се прави е, че байганьовците представляват явление в следосвободенската действителност, което явление е вследствие от стереотипа на криворазбрания културен модел.

Чрез романа на Димитър Димов „Тютюн” и едноименния филм се изследва мита за класовата борба. Тук стереотипната матрица на предавани значения се изгражда по линия на идеологията на господстващата власт.

Четвъртият е мита за Македония, който се изразява чрез борбите за освобождаване на тази част от България от турско робство. Той е разгледан чрез книгата на Д. Галев „Железният светилник” и „Литургия за Илинден” на Свобода Бъчварова, както и неговата филмова екранизация. Според докторантката стереотипите, които се възпроизвеждат са картините на ужас, безсилие и безпомощност в колективното мислене на народа и изграждане на героичния императивен характер на борбата против врага.

Не мога да не отбележа, че разработването на тази глава предполага познаване в детайли на историята и съдбата на самите произведения. И нещо повече, цитират се различни мнения на известни наши литературни критици за героите и разглежданите произведения.

Тази глава е изключителна, за което поздравявам докторантката!

В трета глава от дисертационният труд „Национална идентичност и стереотипи” са представени резултати от проведено, специално за целта, емпирично социологическо изследване.

В съответствие с каноните на емпиричната социология докторантката съвсем прецизно е формулирала темата, целта, задачите, териториалния и времевия обхват и обекта на изследването. Като метод за набиране на първичната информация е използвала пряка груповата анкета с урна.

Анкетната карта съдържа двадесет въпроса, като те са формулирани съвсем коректно.

Обект на изследването са 200 ученици от дванадесети клас от четири елитни училища, като две се намират в гр. София, а другите в Ловеч и Русе.

Изследването не е представително. То има за цел да установи наличието на социокултурен комуникационен модел (стереотипна матрица) на нагласи сред младите хора или казано по друг начин да се регистрира влиянието на стереотипите (разгледаните митове) в изграждането на националната идентичност.

Направен е два вида анализ. Първият е по отношение на всяка изследвана гимназия, а втория е сравнителен анализ на данните по гимназии. Няма да се спирам на конкретните получени резултати. Изводите от тях са ясни.

Във връзка с това изследване бих искал да задам следните два въпроса на докторантката. Първият въпрос е: като се има предвид факта, че обект на проучването са ученици, то могат ли да се правят генерални изводи извън тази конкретна изследвана група. Вторият въпрос е: ако социалистическата пропаганда е формирала у хората от моето поколение определени идеологически стереотипи за турското робство, то защо те продължават да се възпроизвеждат и у младото поколение? Коя е причината/причините за това?

Накрая бих искал да поздравя докторантката с постигнатия синхрон между издигнатите теоретични хипотези и доказването им чрез проведеното проучване.

Ако трябва съвсем синтезирано да се обобщи, то в първата глава се изясняват теоретичните предпоставки, втората глава е посветена на средството за постигане на целта чрез триадата книга – вестник – кино

(или телевизия)/ театър, а последната глава посветена на резултата, разкрит чрез емпиричното изследване.

Приемам посочените научни приноси, а именно: митът като вторична митологична система е медиатор на социалните нагласи, като по този начин се изгражда комуникационното поле на предаваните значения. Митът излиза от рамката на сакралния разказ и се превръща в политически мит; Целта на идеологическия мит (респ. идеологическия стереотип) е да въздейства върху масите чрез миналото в посока съвременни интереси. Тук става дума за трансформирането на мита в идеология; Извеждане на собствени работни дефиниции на понятията: социокултурни комуникационни модели, предразсъдък и др.; чрез направеното изследване се доказва, че в съвременността продължават да битуват създадените митове, които пораждат нагласи и определени модели на поведение; социокултурните модели на убеждаващо въздействие се проявяват чрез изследваните четири идеологически стереотипа. Образованата стереотипна матрица комуникира нагласи и образува национално присъщ социокултурен комуникационен модел.

Докторантката показва възможности за синтез и анализ. Съзнавам, че избраната от Венцислава Миндова тема е трудна. Тя изисква интердисциплинарен подход, познания в различни научни области. Може да се каже, че тя се е справила много добре с това предизвикателство. Много добре познава научната литература по въпроса.

Няма да се спирам на всички достойнствата на тази дисертация. Те са безспорни! Даже се затруднявам да изброя всичките и положителни страни.

Като имам предвид всички безспорни качества на предложения дисертационен труд, препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на Венцислава Миндова образователната и научна степен „доктор” по професионално направление 3.5. Обществени комуникации и информационни науки (Журналистика-Убеждаваща комуникация).

10 .03. 2015